

Tina Berdajs

Zbirateljstvo vzhodnoazijske keramike na Slovenskem v 19. stoletju

1 Uvod

Pričujoči prispevek predstavlja trenutne rezultate raziskovanja zbirateljstva vzhodnoazijske keramike in predvsem porcelana na Slovenskem v času 19. stoletja. Natančnejši časovni okvir je zamejen na obdobje med letom 1821, ko je bila na Slovenskem ustanovljena prva muzejska inštitucija, Deželni muzej za Kranjsko (*Krainisch Ständisches Museum*), in do preloma stoletja. Kot osrednje figure so v sklopu te raziskave predstavljene osebe slovenskega rodu, za katere lahko na podlagi zanesljivih materialnih ali pisnih virov potrdimo, da so v 19. stoletju v svojih zbirkah hranile keramične oz. porcelanaste predmete vzhodnoazijskega porekla ter jih podarile, zapustile ali prodale današnjemu Narodnemu muzeju Slovenije.

Zbirka keramike, ki jo hrani Narodni muzej Slovenije, je, glede na trenutne raziskave, ena izmed 21 identificiranih in popisanih zbirk, ki jih uvrščamo na seznam zbirk vzhodnoazijskih predmetov v Sloveniji (Vampelj Suhadolnik, 2019, 97). Del predmetov v omenjeni zbirki namreč predstavlja tudi keramika vzhodnoazijskega izvora. Je največja zbirka vzhodnoazijske keramike in obenem tudi ena večjih zbirk vzhodnoazijskih predmetov pri nas. V omenjeni zbirki je okoli 220 posameznih kosov kitajskega in japonskega izvora. Približno tretjina predmetov iz zbirke je japonskega izvora, približno dve tretjini pa kitajskega. Najštevilčnejše so zastopani kitajski in japonski belo-modri porcelan, barvito poslikani kitajski porcelan (tehniki *wuca*i in *famille rose*), veliko je primerkov porcelana, okrašenega v slogu japonski ali kitajski *imari*, ter več sodobnih kosov kitajskega porcelana iz petdesetih let prejšnjega stoletja.

Z vključitvijo že opravljenih raziskav s področja uporabe porcelana na Slovenskem, raziskovanja vzhodnoazijskih zbirk v Sloveniji in z raziskovanjem zbirke keramike v Narodnem muzeju Slovenije ter analizo primarnih pisnih virov in slikovnega gradiva v prispevku raziskujem, kaj nam posamezni predmeti v Zbirki keramike Narodnega muzeja Slovenije povedo o lastnikih samih ter kako nam lahko pomagajo pri rekonstrukciji zbirateljskih praks keramike in porcelana vzhodnoazijskega porekla na Slovenskem.

Prav tako je treba pojasniti, zakaj se v prispevku uporablja izraz 'lastniki porcelana' in ne bolj pogosto uporabljen izraz 'zbiratelji porcelana'. Kljub prisotnosti

DOI:10.4312/ars.14.2.29-43

vzhodnoazijske keramike v številnih zbirkah muzejev je bilo z raziskovanjem zadnjih znanih lastnikov predmetov ugotovljeno, da v nobenem primeru ni šlo za osebe, za katere bi lahko potrdili, da so načrtno zbirale keramične predmete vzhodnoazijskega izvora na način, ki bi presegal zgolj zadnjo evropsko modo ali čisto radovednost. V prispevku tako še ne moremo govoriti o potrjenih 'zbirateljih' vzhodnoazijske keramike pred 20. stoletjem, zato je v teh primerih izraz 'lastnik' ali 'prejšnji lastnik' ustrežnejši.

2 Vzhodnoazijski porcelan v 19. stoletju na Slovenskem

Zbirateljstvo vzhodnoazijskega porcelana ima na etničnem območju Slovenije prese- netljivo dolgo zgodovino. Do zdaj najzgodnejši dokument, ki potrjuje prisotnost por- celana, je namreč zapuščinski inventar gospoda Jurija (ali Georga) Bittorferja, ljublján- skega odvetnika, iz leta 1618. To pomeni, da je bil kitajski porcelan na Slovenskem prisoten že vsaj v začetku 17. stoletja¹ (Kos, 2010[2009], 133). Zapuščinski inventarji so tako glavni vir, ki nam pomaga pri raziskovanju prisotnosti vzhodnoazijske kera- mike in porcelana na slovenskih tleh vse do začetka 19. stoletja, ko se z ustanovitvijo institucije, ki je bila predhodnica današnjega Narodnega muzeja Slovenije – Deželnega muzeja za Kranjsko, odpre nov vidik raziskovanja. Ta nova ustanova nam z novimi pri- stopi poda drugačne, bolj dosledne in zanesljive vire, kot so popisi pridobitev in objave v periodičnih časopisnih publikacijah.

Med znanimi lastniki vzhodnoazijske keramike in porcelana v 19. stoletju najde- mo izključno predstavnike višjega ali nižjega plemstva ter premožnejšega meščanske- ga sloja. Sami niso bili popotniki, saj po dosedanjih raziskavah ni bilo ugotovljeno, da bi za časa svojega življenja kateri izmed njih osebno obiskal katerokoli od vzhodnoa- zijskih dežel.

V času 19. stoletja pa za nakup predmetov vzhodnoazijskega izvora to pravzaprav ni bilo potrebno. Z razvito mrežo trgovskih poti, trgovin in posrednikov po Evropi ter intenzivnim prodorom evropskega porcelana na mednarodno tržišče se je količina por- celanastega posodja tudi na Slovenskem močno povečala. Posledično je porcelan seveda postal dostopen širšemu krogu ljudi. To se odraža tudi v razpoložljivih zgodovinskih dokumentarnih virih, kot so zapuščinski inventarji, v katerih je vse pogostejše zaslediti vedno višja števila kosov porcelana, tudi vzhodnoazijskega. Dandanes je večina kosov porcelana, ki je popisana v teh dokumentih, neznano kje. Podrobnih podatkov nimamo, obstaja pa možnost, da so se s časom znašli celo med predmeti v muzejskih zbirkah, kjer v mnogih primerih pomanjkljiva dokumentacija otežuje raziskovanje provenience.

Do konca 19. ali začetka 20. stoletja so lastniki vzhodnoazijske keramike na Slo- venskem najverjetneje pridobivali kose za svoje zbirke predvsem preko posrednih

1 Vsak pravi porcelan na evropskih tleh pred sredino 17. stoletja je kitajskega izvora, saj se je japonski porcelan začel uvažati šele po tem.

stikov različnih preprodajalcev in agentov na dražbah najrazličnejših kitajskih in japonskih umetnostnih izdelkov ter prodajaln po Evropi. Večja centra prodaje sta predstavljala predvsem London in Amsterdam (Castelluccio, 2013, 27), saj so imeli Angleži in Nizozemci vsaki s svojo vejo Vzhodnoindijske družbe vzpostavljene najmočnejše povezave in s tem več stoletij držali monopol nad trgovino s širšo Azijo.

Stik z umetniškimi izdelki Vzhodne Azije so entuziastom in zbirateljem omogočali tudi svetovni mednarodni sejmi. Na teh so bili širši javnosti predstavljeni tudi predmeti iz Kitajske in Japonske (Vampelj Suhadolnik, 2019, 100). Posebno velja omeniti leto 1873, ko je veliki sejem prvič gostila avstro-ogrska monarhija na Dunaju, organizacija in izvedba t. i. Orientalskega oddelka pa je pripadla visoko rangiranemu baronu Jožefu Schweglu, avstro-ogrskega diplomatu slovenskega rodu (predstavljen v nadaljevanju). Ta in podobni dogodki so nedvomno pripomogli k večji prisotnosti predmetov vzhodnoazijskega izvora na tržišču in posledično v zbirkah slovenskih premožnejšev in veljakov. Sledijo štiri študije primerov skozi predstavitev izbranih lastnikov vzhodnoazijskega porcelana, ki so živeli v 19. stoletju ter dele svojih zbirk zapustili ali prodali takratnemu Deželnemu muzeju za Kranjsko: grof in grofica von Hohenwart, baronica Lazarini, mecen Viktor Smole in baron Jožef Schwegel.

3 Primer 1: Grof Franc Jožef Hanibal Hohenwart (1771–1844) in grofica Margareta Hohenwart (roj. v. Erberg) (1762–1853)²

Franc Jožef je izhajal iz znane kranjske plemiške družine grofov Hohenwart. Izobraževal se je na Dunaju, po vrnitvi na Kranjsko pa se je izpopolnjeval tudi pri baronu Žigu Zoisu. V teku svojega življenja je opravljal različne državniške službe, po upokojitvi leta 1820 pa se je v celoti posvetil ustanavljanju Kranjskega deželnega muzeja, današnjega Narodnega muzeja Slovenije v Ljubljani. Med letoma 1831 in 1836 je bil predsednik muzejskega kuratorija v Ljubljani in skupaj s kustosom Henrikom Freyerjem je vodil poslovanje Deželnega muzeja. Grof Franc Hohenwart je muzeju daroval bogate zbirke kapnikov, mineralov, rastlin in živali (Čas Hohenwartov, Kamra – Digitalizirana kulturna dediščina slovenskih pokrajin, 2020).

S Hohenwartovim prihodom v muzej so se začele objavljati tudi vse nove pridobitve Deželnega muzeja v časopisni prilogi *Illyrisches Blatt* v rubriki, imenovani *Landes-Museum in Laibach*,³ pod katero je do svoje smrti kot avtor podpisan prav Hohenwart. Rubrika je bila natisnjena v skoraj vsaki nadaljnji številki in ti seznami

2 V virih, napisanih v nemškem jeziku, običajno najdemo nemško različico njunih imen, Franz Josef Hannibal Graf von Hohenwart in Frau Margareth Gräfinn von Hohenwart.

3 Prvič je bila rubrika objavljena v drugi številki priloge, ki je izšla 14. januarja leta 1832. Od leta 1836 naprej se je rubrika imenovala »Verzeichniß [ali Verzeichniss] der eingegangenen Museal-Geschenke«, kar v prevodu nosi pomen Lista prejetih muzejskih darov.

so služili kot dokumentarna osnova za prvo inventarno knjigo Narodnega muzeja po letu 1895.

Družina Hohenwart je Kranjskemu deželnemu muzeju skozi več let zapustila različne kose kitajskega porcelana. Med raziskovanjem in zadnjim popisom so bili identificirani: dva različna para skodelice in krožnička ter še dva krožnika. V časopisu *Illustriertes Blatt* lahko identificiramo več zapisov, ki se nanašajo na omenjene kose. Prvi zapis je bil objavljen v 4. številki časopisa leta 1833:

36.) Gospa grofica von Hohenwart, en kitajski kavni krožniček.⁴ (Hohenwart, 1833b, 16)

Samo iz zapisa je zelo težko določiti, kateri izmed krožnikov spada pod ta zapis. Zelo verjetno gre za par kitajske skodelice s krožničkom, poslikane v značilni paleti izvoznega porcelana, imenovani *famille rose*, z osrednjo motiviko dveh volov in dečka s piščaljo tako na skodelici kot na krožničku. Brez natančnejšega opisa tega sicer ne moremo potrditi.

Drugi zapis je bil objavljen avgusta istega leta v 31. številki časopisa:

Ena skodelica za kavo, nad- in pod- krožnik iz starega saškega porcelana, spodaj rjava, zgoraj bela s finimi modrimi cvetovi.⁵ (Hohenwart, 1833a, 127)

Po pozornem pregledu para krožnička in skodelice je bilo ugotovljeno, da ne gre za stari saški porcelan, pač pa za zelo značilen tip kitajskega izvoznega porcelana, ki se ga pogosto imenuje tudi *batavia*.⁶ Z značilno rjavo glazuro na zunanji strani in podglazurno modro poslikavo gre za čudovit primerek zgodnjega porcelana *batavia*, datiranega v zgodnje 18. stoletje, in ne za saški porcelan, kot je zmotno mislil zadnji lastnik. Prav napačna določitev izvora pa je omogočala, da sta se krožniček in skodelica identificirala v depozitu keramike Narodnega muzeja Slovenije, saj se je ta informacija ohranila v inventarnem zapisu oziroma vnosu vse do danes.

Ta zanimiv primer nam pokaže, kako nam tudi napačne informacije lahko pomagajo priti do pravih zaključkov. Pretekle generacije kustosov in raziskovalcev pogosto niso imele literature, praktičnega znanja ter ostalih virov, ki bi jim pomagali pri

4 Originalni zapis v nemškem jeziku: »36.) Frau Gräfinn von Hohenwart, eine chinesische Kaffe-Tasse von Porcellain.«

5 Originalni zapis v nemškem jeziku: »Eine Kaffeerschale, Ober- und Unter-Tasse vom alten sächsischen Porcellain, unten braun, oben weiß, mit feinen blauen Blümchen.«

6 Dekorativni stil kitajskega izvoznega porcelana nosi ime *batavia* po glavnem nizozemskem trgovskem centru (današnja Jakarta, Indonezija) v azijskih vodah v času delovanja nizozemske Vzhodnoindijske družbe (Vereenigde Oostindische Compagnie – V. O. C.). Posebno značilna je enakomerna kavno rjava glazura običajno na zunanji strani predmeta ter poslikave s podglazurno modro ali nadglazurnimi barvnimi emajli na beli podlagi.

Slika 1: Skodelica in krožniček, glaziran in poslikan porcelan, Kitajska, zgodnje 18. stoletje, zbirka keramike, NMS, N 15377 (foto: Narodni muzej Slovenije).

razlikovanju med različnimi vrstami vzhodnoazijskega porcelana, in so preprosto zapisale vse informacije, ki so jim bile na voljo. Nespremenjeni in na tej točki skoraj dve stoletji stari napačni podatki so nam tako še vedno lahko v pomoč, da pravilno identificiramo določen kos porcelana v zbirki in razkrijemo še en del iz zgodovine predmeta: zadnjega lastnika. Takšni predmeti nam prav tako nakazujejo, da je kranjsko plemstvo številne kose vzhodnoazijskega porcelana najverjetneje dobilo predvsem s posrednimi stiki različnih preprodajalcev in agentov na dražbah različnih kitajskih in japonskih umetniških izdelkov in v specializiranih prodajalnah po Evropi. Skodelica in krožnik sta bila mogoče označena kot nemški porcelan, ker sta bila tam kupljena ali prinesena, in ne nujno tam izdelana.

Vseh zapisov o kosih kitajskega porcelana, ki sta ga muzeju darovala Hohenwartova, še ni bilo identificiranih. Je pa iz najdenih informacij razbrati precej nenavadno in zanimivo dognanje, da sta kot darovalca izpostavljena oba, tako mož kot tudi njegova žena, grofica Hohenwart. Iz tega razloga lahko med lastnike vzhodnoazijskega porcelana štejemo oba.

4 Primer 2: Baronica Lazarini (1794–1833)

Leta 1833 je današnji zbirki keramike Narodnega muzeja Slovenije takratna baronica Lazarini podarila tudi par posod, ki ga sestavljata poslikana skodelica in krožniček. V peti številki časopisa *Illyrisches Blatt*, ki je izšla v začetku februarja omenjenega leta, je dar zapisan pod zaporedno številko 44 v rubriki novih pridobitev muzeja:

44.) Gospa baronica Lazarini, ena kavna skodelica iz japonskega porcelana.⁷
(Hochenwart, 1833c, 20)

Med raziskovanjem zbirke keramike in identifikacijo kosov vzhodnoazijskega porcelana sta bila pozitivno identificirana tudi omenjena kosa, ki ju je Lazarinijeva darovala takratnemu Kranjskemu deželnemu muzeju. V zapisu je sicer omenjena zgolj kavna skodelica, vendar slednji pripada tudi manjši krožniček. To potrdi tudi kasnejši zapis v stari inventarni knjigi Narodnega muzeja Slovenije, kjer sta vpisana oba predmeta z geslom »poslikana skodelica s krožnikom.«⁸

Majhna skodelica je na zunanji in notranji strani poslikana z emajlnimi barvami nad prozorno glazuro porcelana. Po celotni zunanji strani je razporejena cvetlična motivika, ki jo predstavljajo temno rožnati cvetovi potonike ter zeleno listje. Zgornji rob skodelice je na notranji strani poslikan s tankim pasom svetlo rožnatega geometrijskega vzorca, obrobljenega s tanko rdečo črto, ki ga prekinjajo štiri manjše bele kartuše z majhnimi podobami cvetlic. Krožniček je poslikan v enakih emajlnih barvah nad glazuro kot skodelica. Na zgornji strani je po celotnem obodu enak pas geometrijskega vzorca v rožnati barvi kot na skodelici. V sredinskem delu se razlikuje samo motivika: poleg cvetov potonike se pojavijo še rožnato-rumeni cvetovi krizanteme, majhen rumeno-zelen metulj in moder kamen, na katerem sedita dve ptici (par fazanov), naslikani v beli in črni barvi z rožnatimi detajli.

Značilna motivika in stil poslikave, paleta različnih odtenkov rožnate, rumene in zelene barve ter neprosojna nadglazurna bela emajlna barva nam povedo, da gre za značilne primerke izvoznega kitajskega porcelana z začetka 18. stoletja. Širša družina značilno poslikanega porcelana, ki vključuje tudi rožnate emajlne barve in je na Kitajskem v uporabi od dvajsetih let 18. stoletja dalje, se imenuje *famille rose*. Poslikave tega stila so predvsem pogoste na izvoznem porcelanu za zahodne trge, zato ne preseneča, da ga najdemo tudi v slovenskih zbirkah.

V primeru raziskovanja tega zapisa sta podrobnejše obravnave potrebna tako predmeta kot tudi lastnica sama. Kot darovalka namreč ni izpostavljena s celotnim osebnim imenom, pač pa samo s plemiško stopnjo in priimkom svoje družine, Lazarini – oba podatka, ki sta potrebna, da pokažeta njen visok družbeni status. Vprašanje njene identitete je hitro razrešeno z vpogledom v rodovno drevo omenjene plemiške rodbine. Časovni okvir, v katerem sta bila muzeju podarjena kosa porcelana, lahko zamejimo na konec januarja in začetek februarja leta 1833. V tem času je naziv baronica Lazarini nosila Mathilda Fr. v. Lazarini (Lazarini, 2013, 216), rojena Mathilda Gr. v. Stürgkh (Lazarini, 2013, 247).

7 Originalni zapis v nemškem jeziku: »44.) Frau Baroninn Lazarini, eine Kaffehschale von japanischen Porzellan.«

8 Originalni zapis v nemškem jeziku: »Schale bemalt mit Tasse« (Mateja Kos, korespondenca po elektronski pošti, jesen 2019).

Bila je druga žena prominentnega predstavnika rodbine po imenu Franz Xaver Ignaz Anton Freiherr v. Lazarini (1765–1832). Mlado Mathildo, grofico von Stürgkh, je Franz spoznal ob obisku njenega očeta, štajerskega plemiča. Kmalu je bila sklenjena ženitna pogodba, v kateri je zapisano, da je oče Karl Gr. von Stürgkh dal nevesti »kapital 10.000 goldinarjev« (Lazarini, 2013, 244). Omenjen je samo določen znesek, tako da lahko sklepamo, da je šlo zgolj za denarno vsoto in ne za premoženje v tej vrednosti, katerega del bi lahko bil tudi cenjeni porcelan.⁹ Leta 1814 sta se Franz in Mathilda poročila v graški stolnici. Kljub 19-letni razliki v letih (ob poroki je imela Mathilda 20, njen mož pa 49 let) je bil po kasnejšem pisanju Franca Lazarinija njun zakon zelo srečen (Lazarini, 2013, 244). Po 18 letih zakona je aprila leta 1832 mož v 67. letu starosti umrl za tuberkulozo (Lazarini, 2013, 246). V svojem zadnjem testamentu, napisanem dva meseca pred smrtjo, je pod šesto točko opisana zapuščina ženi Mathildi:

Svoji ljubljeni soprogi Mathildi Fr. v. Lazarini, rojeni Gr. v. Stürgkh, [...] Od opreme lahko po lastni želji vzame kar koli v višini 400 goldinarjev. (Lazarini, 2013, 212–213)

Porcelanasta krožniček in skodelica, ki ju je darovala muzeju, sta bila tako lahko del družinske zapuščine, ki jo je prejela po smrti moža Franza pod delom, ki govori o opremi, ki jo lahko vzame oziroma izbere po lastnih željah. Porcelan bi lahko sicer bil tudi kupljen z denarjem prejete dote po poročni pogodbi ali z zneskom, ki ji ga je v testamentu zapustil pokojni mož. Iz pisnih virov in dokumentov je tako razvidno, da je kitajski porcelan podarila baronica Mathilda Lazarini, v njeno last pa je najverjetneje prišel preko zapuščine moža ali ga je kupila sama s premoženjem, s katerim je razpolagala. Baronica Lazarini je umrla v maju 1833 (Lazarini, 2013, 247), le nekaj mesecev po tem, ko je Deželnemu muzeju v Ljubljani podarila dva kosa kitajskega porcelana.

5 Primer 3: Viktor Smole (1842–1885)

Študijsko zanimiv porcelan vzhodnoazijskega izvora je današnji Narodni muzej v Ljubljani pridobil tudi v obliki volila iz osebne zbirke Viktorja Smoleta po njegovi smrti leta 1885. O njegovem življenju ni veliko znanega, poudarja pa se njegovo naklonjenost umetnosti in mecenstvo, po katerih naj bi bil zelo podoben svojemu stricu Andreju Smoletu, ki je preminil še pred njegovim rojstvom (1800–1840). Viktor Smole je bil rojen in živel v Ljubljani. Ob njegovi smrti leta 1885 je literarni zgodovinar in urednik Fran Levec (1846–1916) v slovenskem literarnem mesečniku Ljubljanski zvon zapisal:

9 Z doto, ki so jo plemkinje dobile ob poroki, so namreč lahko same razpolagale. Prav tako so same razpolagale z vsakim premoženjem, ki so ga same kot vdove podedovale po možu.

[N]etják Preširnovega prijatelja Andreja Smoléta in poslednji možki te imovite ljubljanske rodovine, umrl je po kratki bolezni 10. marcija t. I. v 42. letu svoje dobe. Temeljito omikan, darežljiv, vesel, zgovoren in ljubezniv, kakor pokojni strijc njegov, bil je Viktor Smolé priljubljen vsakemu, kdor je občeval ž njim. Največje veselje mu je bila velika njegova privatna knjižnica in zbirka dragocenih starinskih stvari. Obe zbirki in vse ostalo premoženje svoje — okoli 130.000 gld. — volil je deželnemu muzeju Rudolphinum' v Ljubljani. (Levec, 1885, 246)

Iz zapisa je razvidno, da je med ljudmi, ki so ga poznali, Smole užival dober ugled ter bil znan po svoji naklonjenosti umetnosti in znanju. Njegovo »zbirko dragocenih starinskih stvari« danes hrani Narodni muzej Slovenije, predmeti iz njegove zapuščine pa se nahajajo v več različnih muzejskih depojih.¹⁰ Del slednje predstavlja tudi več kosov vzhodnoazijskega porcelana. Po informacijah pristojne kustosinje Mateje Kos je muzej s Smoletovo zapuščino prevzel tudi vsaj 20-delni kitajski čajni set, par kitajske skodelice in krožnička, velik japonski krožnik ter še dve različni skodelici in dva različna krožnika najverjetneje kitajskega izvora. Kosi vzhodnoazijskega porcelana, ki jih je muzej prejel iz t. i. Smoletove zapuščine, predstavljajo do zdaj najštevilčnejšo identificirano skupino keramičnega posodja azijskega izvora, ki jo je Narodni muzej Slovenije pridobil s prevzemom ene same zbirke.

Prvi primer je čajni set, ki je ob zadnjem popisu leta 2019 štel sedem skodelic in osem krožničkov iz kitajskega porcelana,¹¹ ki je datiran v 18. stoletje. Kosi porcelana so ročno poslikani v tipičnem stilu izvoznega porcelana, imenovanega kitajski *imari* – modra barva pod glazuro in rdeča s pozlato nad glazuro. Skupni motiv, ki se pojavlja in ponavlja tako na skodelicah kot na krožničkih, so rastlinski motivi, ograja in košara s cveticami. Kose prav tako povezuje skupna lastnost tanke rjave črte po obodu skodelice ali krožnička. Notranja stran zgornjega roba skodelic je okrašena s tankim pasom modrih črt, ki ga zapolnjuje rdeč geometrijski vzorec, ki ga prekinjajo štiri bele kartuše z majhni cvetlični motivi. Na notranji strani skodelice je okroglo dno, obrobljeno s tanko modro črto, v sredini tega polja pa je naslikan majhen cvetlični motiv. Vseh osem krožničkov je poslikanih z enakim motivom kot skodelice ter motiv zavzema

10 V Smoletovi zapuščini so bili identificirani in popisani tudi porcelanasti izdelki v stilu *chinoiserie* in majhne kitajske kovinske skodelice, okrašene z barvnimi emajli, kar odpira možnost, da je bilo znotraj njegove zapuščine mogoče več različnih predmetov vzhodnoazijskega izvora, za potrditev česar pa je potrebno še nadaljnje raziskovanje.

11 Glede na staro inventarno knjigo Narodnega muzeja Slovenije so bile skodelice inventarizirane pod starimi inventarnimi številkami med 1714 in 1723 pod geslom »japonske skodelice« oz. »Japanische Schale«, krožnički pa med številkami 1724 in 1733 pod geslom »krožniki k [skodelicam]« oz. »Tassen dazu« (Kos, korespondenca preko elektronske pošte, 2019). Glede na zadnjo identifikacijo predmetov v muzejskem depoju lahko vidimo, da tri skodelice (stare inv. št. 1715, 1719 in 1721) in dva krožnička (stari inv. št. 1726 in 1731) nista bila identificirana.

celoten osrednji del površine krožnička. Na zgornji strani so ob robu poslikani tudi z ozkim trakom geometričnega vzorca. Obrobni geometrijski pas poslikave tudi neposredno odraža povezavo s skodelicami ter potrjuje, da so omenjeni kosi del enega večjega servisa.

Slika 2: Skodelica in krožniček (del seta), glaziran in poslikan porcelan, Kitajska, 18. stoletje, zbirka keramike, NMS, N 15439 in N 15300 (foto: Narodni muzej Slovenije).

Servis (ali ohranjeni del le-tega) je razmeroma unikaten primer v zbirki vzhodnoazijske keramike Narodnega muzeja Slovenije. Je edini primer, kjer je od servisa ohranjeno večje število kosov kot le reprezentativen par skodelice s krožničkom. Med navdušenci nad porcelanom namreč ni bilo redko, da si je več zainteresiranih oseb razdelilo večji servis za čaj ali kavo, tako da je vsak izmed njih dobil en del celote (Helena Motoh, osebna komunikacija, marec 2020). Posledica tega bi lahko bilo večje število parov skodelic s krožnički in odsotnost celotnih zbranih servisov v zbirkah.

Enega takšnih parov skodelice s krožničkom je muzej prevzel tudi s Smoletovo zapuščino. Krožniček in skodelica sta poslikana v značilnem stilu kitajskega izvoznega porcelana, izdelanega za zahodni trg, najpogosteje imenovanega *batavia* oziroma porcelan *batavia*. Zaradi značilne rjave glazure na površini belega porcelanastega telesa ga redkeje najdemo tudi pod imenom kapucinski porcelan. Mala skodelica brez ročaja je po celotni zunanji strani enakomerno rjave barve s štirimi belimi kartušami nepravilnih oblik. Znotraj slednjih so naslikani manjši cvetlični motivi v rožnatih, zelenih, modrih in rumenih emajlih z rdečo ali črno, prav tako nadglazurno obrobo. Notranjost skodelice je poslikana z več cvetličnimi motivi v enakih barvah. Krožniček je,

podobno kot skodelica, na zgornji strani enakomerno rjave barve z neenakomernimi belimi polji, razporejenimi okoli manjšega kroga v centru. Znotraj vseh belih delov so naslikane barvne cvetlice. Enakomerna in povsem krovna rjava barva in delno transparentni barvni emajli, naneseni z veliko mero natančnosti, govorijo o visoki kakovosti obeh kosov.

Najbolj izstopajoči kos porcelana v celotni Zbirki keramike Narodnega muzeja pa je omenjeni velik japonski krožnik. Po celotni površini predmeta so obrobe poslikane v modri barvi pod glazuro, nad tem pa so obrobljene bele kartuše, poslikane z najrazličnejšimi žanrskimi prizori (ženska z otrokom, samurajski bojevniki na konjih ipd.) ter s stiliziranimi cvetličnimi in rastlinskimi motivi. Zaradi velikih dimenzij, teže in kakovostne poslikave je imel krožnik najverjetneje izključno dekorativno funkcijo. Zaradi edinstvenosti in prepoznavnosti takšnega kosa pa ga lahko izsledimo tudi v različnih virih, ki pričajo o njegovem dinamičnem muzejskem življenju. Prvič je izpostavljen v Dežmanovem vodniku po prvi stalni razstavi Deželnega muzeja za Kranjsko leta 1888, kjer je označen kot velikanska japonska skleda oz. »kolossale japanische Porzellanschüssel« (Deschmann, 1888, 158), kot »veliko kitajsko skledo okrašeno z žanrskimi prizori in drugimi okraski« pa ga omenja tudi nekdanja kustosinja za neevropske zbirke Muzeja Goričane Pavla Štrukelj (Štrukelj, 1980, 139).

Kljub velikemu številu kosov vzhodnoazijskega porcelana in visoke kakovosti kosov, ki jih je Viktor Smole zapustil muzeju, pa žal ne vemo, kje je predmete kupil oziroma dobil. Glede na to, da ni znano, da bi sam potoval po deželah Vzhodne Azije, je porcelan najverjetneje kupil preko trgovskih mrež in posrednikov, ki so trgovali z vzhodnoazijskimi dobrinami in izdelki znotraj Evrope.

6 Primer 4: Baron Jožef Schwegel (1836–1914)¹²

Baron Jožef Schwegel je bil rojen v kmečko družino na Bledu in si je plemiški naziv barona pridobil leta 1875 s svojim delovanjem in dosežki na diplomatskem področju v času avstro-ogrske monarhije. Šolal se je na Orientalski akademiji na Dunaju, kar je imelo močan vpliv na njegovo nadaljnje delo. Med opaznejšim delovanjem je njegovo službovanje v vlogi konzula v Aleksandriji v Egiptu ter kasneje v Istanbulu v Turčiji. Zlasti med bivanjem v Egiptu je Schwegel vzpostavil številne stike z vplivnimi političnimi figurami in bankirji. Na svojem poznejšem delovnem mestu na veleposlaništvu v Istanbulu omenja tudi sodelovanje s številnimi kolegi z Orientalne akademije na Dunaju (Schwegel, 2007, 48). Njegove povezave, obsežno delo v Egiptu in Turčiji ter poznavanje Bližnjega in Daljnega vzhoda so mu nedvomno pomagali, da je dobil mesto med organizatorji svetovnega sejma na Dunaju leta 1873.

12 Zasledimo več oblik njegovega imena: Josef Schwegel, Joseph Ritter von Schwegel, Jožef Švegel in Jožef Žvegel.

Še v tujini je bil uradno povabljen k organizaciji Orientalskega oddelka in je v pripravah v letih 1871 in 1872 potoval v Egipt, Malo Azijo in Sirijo (Schwegel, 2007, 50). Prostovoljno se je prijavil, da v celoti prevzame organizacijo paviljonov za Bližnji in Daljni vzhod, začevši z Marokom, Tunisom in Egiptom, sledil je paviljon Otomanskega cesarstva, zaključil pa je s Kitajsko in Japonsko (Schwegel, 2007, 52). Po vrnitvi na Dunaj leta 1872 se je »z vsemi močmi posvetil svetovni razstavi« (Schwegel, 2007, 53), v povezavi s katero v svojih spominih omenja tudi številna osebna občinstva pri cesarju. O svojem delu je zapisal:

Stike sem navezal z vsemi deželami, od Maroka do Japonske, od Abesinije do Perzije in v notranjost Azije. V veliko zadovoljstvo mi je bilo, da sem zastavljeni cilj uresničil v tako veliki meri, kot se ti ni niti približno zgodilo na nobeni dotedanji svetovni razstavi, ne v Londonu in ne v Parizu. [...] z velikim zadovoljstvom videl, kako se je Orient v vsem svojem blišču predstavil Zahodni Evropi in predvsem moji domovini. (Schwegel, 2007, 53)

Svoje delo je nedvomno videl kot velik uspeh. Med svetovno razstavo je ustanovil tudi poseben Odbor za Orient in Vzhodno Azijo z namenom, da bi razstavo čim bolj izkoristili tudi za gospodarske in industrijske interese države. Po koncu sejma se je odbor še povečal in okreplil ter dal osnovo za ustanovitev t. i. Orientalskega muzeja na Dunaju leta 1875 (Schwegel, 2007, 54). Slednji je bil ustanovljen leta 1874 z namenom širjenja znanja o Bližnjem vzhodu in širši Aziji. Srce muzeja je bil velik paviljon, ki je primarno stal na vzhodnem delu velike razstave. V njem je bila knjižnica, galerije in zbirka industrijskih in umetniških izdelkov, ki so jih pridobili v času omenjene razstave (Ersoy, 2017, 47). Med drugimi so tudi Kitajska, Japonska, Tunizija in delno Turčija muzeju podarile številne predmete, s katerimi so sodelovale na razstavi (Schwegel 2007, 54). Po zaprtju muzeja so predmeti pristali v različnih muzejih, povezave pa se še vedno odkrivajo. Predmeti iz nekdanjega Orientalskega muzeja se nahajajo v Stalni orientalski zbirki in Azijski zbirki Muzeja uporabne umetnosti (Museum für Angewandte Kunst) (Asia Collection in Permanent Collection Orient, MAK Vienna, 2020; Viennese Commodity Science Collection, Technisches Museum Wien, 2020) ter v zbirki Tehniškega muzeja (Technisches Museum Wien) (Gruber, 2013, 89) in v Muzeju sveta na Dunaju (Weltmuseum Wien).

Narodni muzej Slovenije je (med drugim) iz Schweglove zbirke leta 1936 odkupil eno japonsko skodelico s pokrovčkom oziroma podstavkom. Celotna skodelica in pokrovček sta po zunanji strani poslikana v nekoliko netipičnem stilu japonski *imari* z močno stiliziranimi cvetličnimi motivi, ki močno spominjajo na heraldična znamenja (Kos, 2017, 302). Na skodelici je tudi pečat ali oznaka v obliki močno stilizirane japonske pismenke *fuku* 福, ki pomeni srečo.

Slika 3: Skodelica s pokrovčkom, glaziran in poslikan porcelan, Japonska, 18.–19. stoletje (?), zbirka keramike, NMS, N15177 in N 15178 (foto: Narodni muzej Slovenije).

Nekoliko nenavaden kos še bolj izstopa, ko ga povežemo s povsem enako skodelico v Azijski zbirki Muzeja uporabne umetnosti na Dunaju. Kot že omenjeno, je tudi ta muzej dobil predmete preko kanalov Schweglovega starega Orientalskega muzeja. Vprašanje, kako sta se enaki skodelici (iz, več kot očitno, istega seta) znašli ena v muzejski zbirki na Dunaju, druga v zasebni zbirki na Bledu in posledično v Ljubljani, je še neodgovorjeno, vendar odpira številne možnosti za nadaljnje raziskovanje v smeri umeščanja slovenskega etničnega prostora v širši kontekst povezav avstro-ogrske monarhije in zbirateljstva vzhodnoazijskega porcelana.

7 Sklep

Starejši pisni viri, kot so zapisi v časopisih, so nepogrešljivi za pomoč pri identifikaciji in raziskovanju prihoda predmeta v zbirko samo, vendar je za kraj izvora in posledično raziskovanje provenience v celoti potrebno dodatno poznavanje vrst in stilov poslikav izvoznega vzhodnoazijskega porcelana dotičnega obdobja. Lastniki vzhodnoazijske keramike namreč pogosto niso vedeli, ali gre za kitajski ali japonski porcelan, obenem pa natančnejšemu izvoru tudi niso posvečali posebne pozornosti. Zanimanje za podrobnejšo identifikacijo izvora porcelana se je širše med evropskimi zbiratelji začelo pojavljati šele v poznem 19. stoletju (Impey, 1990, 69), zato ni presenetljivo, da je bila natančna določitev kraja izvora velikega števila kosov v zbirki takratnega Deželnega muzeja za Kranjsko v zgodnejših pisnih virih in dokumentaciji pogosto napačna.

Na območju današnje Slovenije smo v 19. stoletju dobili prvi pravi muzej, v katerega zbirkah se še vedno hranijo številni predmeti, ki pričajo, če že ne o strastnem zbirateljstvu, pa vsaj o izraziti radovednosti slovenskih lastnikov vzhodnoazijskega porcelana. Pozitivno identificirani predstavljajo predvsem sloj višjega plemstva na Slovenskem, grofe in barone, zastopan pa je tudi premožen meščanski sloj. To potrjuje, da je kljub večji dostopnosti porcelana ta v 19. stoletju še vedno veljal za prestižni material in statusni simbol. Med znanimi zadnjimi lastniki zdajšnjih muzejskih predmetov sicer nimamo dokazov, da bi katerikoli od njih sam potoval in kose vzhodnoazijske keramike prinesel neposredno iz dežel Vzhodne Azije, zato obstaja večja verjetnost, da so jih kupili znotraj Evrope preko posrednikov in specializiranih trgovcev.

Njihovo zanimanje za vzhodnoazijski porcelan lahko tako v večini primerov pripišemo takrat sicer že počasi zamirajočim fantazijskim in romantičnim predstavam daljnih eksotičnih dežel ter visokemu ekonomskemu in družbenemu položaju tako velikih zbirateljev kot tudi ostalih navdušencev, ki jim je porcelan v 19. stoletju še vedno predstavljal material, ki je odseval prestiž in prefinjen okus lastnika.

Na podlagi predstavljenega se poleg začetnih ugotovitev obenem odpre tudi širok nabor smeri nadaljnjega raziskovanja zbirateljstva in zbirateljev. Prva je nadaljevanje natančne študije starih inventarnih zapisov in splošno vsakršne dostopne dokumentacije, povezane z zbirkami in/ali izbranimi kosi. Druga je poglobljena študija omenjenih posameznikov ter njihovih družin, kar bi nam nedvomno razkrilo več o njihovih medsebojnih povezavah, širši sliki zbirateljstva in evropskih trgih azijskih izdelkov, s katerimi so lastniki vzhodnoazijske keramike in predvsem porcelana bogatili svoje zbirke. Tretja je umeščanje tako omenjenih ključnih osebnosti kot manj znanih zbirateljskih entuziastov v slovenskem prostoru v širši kontekst evropskega zbirateljstva vzhodnoazijske keramike (in drugih predmetov vzhodnoazijskega izvora). Poznavanje, primerjanje in predvsem razumevanje nam pomaga pri raziskovanju zadnjih lastnikov, zbirateljev, predmetov, njihovih zgodb in osvetli dele naše zgodovine, ki so bili pogosto spregledani.

Zahvala

Pričujoči prispevek je nastal v okviru projekta *Vzhodnoazijske zbirke v Sloveniji: vpetost slovenskega prostora v globalno izmenjavo predmetov in idej z Vzhodno Azijo* (2018–2021) (št. J7-9429) in programske skupine *Azijski jeziki in kulture* (št. P6-0243), ki ju finančno podpira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

Viri in literatura

Asia Collection, MAK Vienna, 2020, https://www.mak.at/en/asia_collection [16. 6. 2020].
Castelluccio, S., *Collecting Chinese and Japanese porcelain in pre-revolutionary Paris*, Los Angeles 2013.

- Čas Hohenwartov, Kamra – Digitalizirana kulturna dediščina slovenskih pokrajin, 2020, <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/cas-hohenwartov.html> [15. 5. 2020].
- Deschmann, K., *Führer durch das Krainische Landes-Museum Rudolfinum in Laibach*, Ljubljana 1888.
- Ersoy, A., *Architecture and the late Ottoman historical imaginary: Reconfiguring the architectural past in a modernizing empire*, New York 2017.
- Gruber, S., Die Warenkundesammlungam Technischen Museum Wienund deren Wurzeln von der Wiener Weltausstellung 1873, v: *Schriften Verein zur Verbreitung naturwissenschaftlicher Kenntnisse*, 151–152, Dunaj 2013, str. 89–104.
- Hochenwart, F., Landes-Museum in Laibach, *Illyrisches Blatt*, 31, Ljubljana 1833a, str. 127.
- Hochenwart, F., Landes-Museum in Laibach, *Illyrisches Blatt*, 4, Ljubljana 1833b, str. 16.
- Hochenwart, F., Landes-Museum in Laibach, *Illyrisches Blatt*, 5, Ljubljana 1833c, str. 20.
- Impey, O., *Porcelain for palaces - The fashion for Japan in Europe 1650–1750*, London 1990.
- Kos, M., Katalog razstavljenih predmetov – Japonska v Deželnem muzeju, v: *Poti samurajev – Japonsko orožje in bojevnika kultura na Slovenskem*, (ur. Lazar, T.) Ljubljana 2017, str 297–359.
- Kos, M., Porcelan in njegova uporaba na Slovenskem / Porcelain and its use in Slovenia, v: *Predmet kot reprezentanca – Okus, ugled, moč / Objects as manifestations of taste, prestige and power*, (ur. Lozar Štamcar, M.), Ljubljana 2009 (2010), str. 123–163.
- Lazarini, F., *Zgodovina rodbine Lazarini: Kronika, dokumenti, genealogija, komentarji, zgodbe*, Radovljica 2013.
- Levec, F., Slovenski glasnik, v: *Ljubljanski zvon*, 5(4), Ljubljana 1885, str. 246.
- Permanent Collection Orient, MAK Vienna, 2020, https://mak.at/en/permanent_collection_orient [16. 6. 2020].
- Schwegel, J., Spomini, v: *Baron Josef Schwegel: Spomini in pisma / Erinnerungen und Briefe*, (ur. Rozman, F. in drugi), Mengeš 2007, str. 31–107.
- Štrukelj, P., Neevropske zbirke v Muzeju Goričane, *Slovenski etnograf*, 31, str. 125–158.
- Vampelj Suhadolnik, N., Zbirateljska kultura in vzhodnoazijske zbirke v Sloveniji, v: *Procesi in odnosi v Vzhodni Aziji – zbornik EARL* (ur. Rošker, J. in drugi), Ljubljana 2019, str. 93–138.
- Viennese Commodity Science Collection, Technisches Museum Wien, 2020, <https://www.technischesmuseum.at/language/en-us/home/artikelsansicht/articleid/1554>, [16. 6. 2020].

Tina Berdajs

Zbirateljstvo vzhodnoazijske keramike na Slovenskem v 19. stoletju

Ključne besede: vzhodnoazijska keramika, kitajski in japonski porcelan, zbirateljstvo, Narodni muzej Slovenije, 19. stoletje

Prispevek predstavlja pregled znanih lastnikov vzhodnoazijske keramike, posebno porcelana, v Sloveniji v 19. stoletju – natančneje od odprtja Regionalnega muzeja za Kranjsko (kasneje Narodnega muzeja Slovenije) leta 1821 do velikega potresa v Ljubljani leta 1895. Slovenski lastniki porcelana, ali 'navdušenci', ki so predstavljeni v raziskavi, so osebe slovenskih korenin, za katere lahko na podlagi zanesljivih virov potrdimo, da so v svoji lasti imeli keramične ali porcelanaste

predmete vzhodnoazijskega izvora ter jih kasneje darovali Deželnemu muzeju za Kranjsko. Z vključitvijo analize zbirke Narodnega muzeja in analizo primarnih virov, kot so publikacije, inventarji in slikovno gradivo, raziskujem, kaj nam posamezni predmeti povedo o lastnikih in kako nam lahko pomagajo pri rekonstrukciji zbirateljstva keramike in porcelana vzhodnoazijskega izvora v slovenski zgodovini.

Tina Berdajs

Collecting East Asian Ceramics in 19th-century Slovenia

Keywords: East Asian ceramics, Chinese and Japanese porcelain, collecting, National museum of Slovenia, 19th century

This paper presents an overview of well-known owners of East Asian ceramics, and especially porcelain, in Slovenia during the 19th century – specifically from the opening of the Provincial Museum for Carniola (later the National Museum of Slovenia) in 1821 until the great Ljubljana earthquake in 1895. The Slovene porcelain owners, or ‘enthusiasts’, discussed in this research are persons of Slovene ethnicity for whom, on the basis of reliable sources, we can confirm they kept ceramic or porcelain objects of East Asian origin in their possession and later donated them to the Provincial Museum for Carniola. Through the inclusion of first-hand analysis of the National Museum’s collection and of primary sources such as publications, inventories, and pictorial material, I explore what individual objects tell us about their owners and how they can help us reconstruct the collecting practices of ceramics and porcelain of East Asian origin in Slovene history.

O avtorici

Tina Berdajs je doktorska študentka in mlada raziskovalka na Oddelku za azijske študije Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Njena doktorska disertacija raziskuje zgodovine zbirk vzhodnoazijske keramike v Sloveniji, prav tako se ukvarja z vprašanji, ki so neločljivo povezana z raziskavami provenience in datiranja predmetov. Njeno širše področje raziskovanja vključuje vzhodnoazijsko umetnost s poudarkom na kitajski in japonski keramiki, raziskovanje biografij predmetov in zgodovino zbirateljstva in razstavljanja vzhodnoazijske umetnosti.

About the author

Tina Berdajs is a PhD candidate and young researcher at the Department of Asian Studies, Faculty of Arts, University of Ljubljana. Her dissertation explores the histories of collections of East Asian ceramics in Slovenia, as well as peculiar issues inseparably connected to research of objects’ provenance and dating. Her greater area of research is East Asian art with a focus on Chinese and Japanese ceramics, object biographies, and histories of collecting and displaying East Asian art.